

Karácsonyi hangulat

SZILI ISTVÁN

A magyar irodalomban (de nem ritkán más nemzetekében is) a karácsonyt gyakran úgy ábrázolják, mintha ez az ünnep a történelem és sors okozta kilátástalanság, nyomor és megpróbáltatások, illetve a tőlük való, mesés képzelet szülte (isteni segítséggel történő) megszabadulás ütközőpontja lenne. Aligha vitatható, hogy ez a kettős látású beállítás magából a karácsonyi történetből, vagyis a Bibliából fakad. Természetesen jól tudjuk, hogy ez egyben olyan útmutatás, ami aprópénzre soha nem váltható, mert egész életre, nemzedékek életére szól. Mégis, hogy az ábrázolásban melyik momentum kerül fölénybe, azt többek között a szerző, a kor, vagy a helyzet dönti el. Így a karácsony hol fényesen ragyog, hol csak halványan pislálkol. Ez a kettős attitűd úgyszólván minden magyar tollforgatónál megjelenik, akárkihez szól is a karácsonyi megemlékezés, akármit is kíván elmondani a karácsonyról. Ez az álláspont érhető tetten az alábbi *Krúdy*-írásban is: „Fehér vagy fekete karácsony köszönt ránk ez évben? Régente ez igen fontos körülmény volt az ünnepi hangulatban, mert az emberek mégiscsak jobban szerettek fehér országutakon szánkázni messi kis fálvak világos ablakai felé, ropogós estéből havas vállal megérkezni a karácsonyi meleg szobába, télies eledelekkel vidítani átfázott belsőségüket, a házaló betlehemesek szakállán igazi hó fehérítését obszerválni, mély hóban bandukolni az istállólámpás után az éjféli misére, mint ködből, sárból, nedvességből érkezetten járulni a szentté vállott fenyőfához. Ez évben azonban hiába jósol a százesztendőös jövődömondó, sőt Herschel is nagy havazást a hónap végére, mindnyájuknak fekete karácsonya van már esztendőök óta. Ha fölemelné valaki a házfedeleket Magyarországon ez estén, anynyi elgondolkozott, elmélázott, búban önfelédkezett arcot láthatna, hogy tán kételkedne abban, hogy a legpirosabb napot mutatja a kalendárium: tévedett István bácsi, tévedett az Obsitos, midőn naptárában e napra hirdette az öröm ünnepét.” (*Krúdy Gyula: Karácsony este* – részlet)

Az írás 1922-ben, válságos időben született. Persze, néhány évvel korábban még nagyobb volt a válság, vagyis egyedül a reménykedés jogosíthatott fel az ünneplésre. Krúdy közlendője bizonyos szempontból emlékeztet *Madách* karácsonyi versére is, ami ugyancsak az ünnepi fény általános érvényességét vonja kétségbe:

„Márma van karácsony szentelt ünnepe,
A nép megváltója márma születe;
Jó hogy ez egy emlék megmaradt reánk,
Mert feledtük volna, hogy megváltatánk.”
(*Karácsonykor* – részlet)

Esti hóesésben elárvult madáretető

Mégis, az előbbiektől eltekintve, a magyar karácsonyábrázolásnak van egy olyan megnyilvánulása, ami más irodalmakban közel sem olyan lenyűgöző, mint a miénkben. Ez pedig az ünnepi hangulat kivételes szépségű, költői megjelenítése. (Talán még az előbb idézett prózai írásban is fellelhető, dacára a kijózanító mondatoknak.) Nem véletlen, hogy költőink szinte kivétel nélkül figyelmet fordítottak a karácsonyra, és megajándékoztak bennünket a szépen fogalmazott gondolatok, a kivételes fénnel bevont szavak, hangok és rímek kavalkádjával. Nem anynyira az ünnep vallási, erkölcsi jelentőségének eszményítéséről beszélek (természetesen ilyen is van), hanem arról az ünnepi hangról, aminek megnyilvánulása geográfiai és meteorológiai határoktól és hatásoktól függ, mondhatnám jellegzetesen közép-európai. Persze a kétféle látásmód nem mindig válik el egymástól, de ez is a láttatott kép előnyére válik. Lásunk egy kevésbé közismert példából egy rövidke részletet:

„A téli szél mint szarvasíram.
...A rézérdön is túl egy gyermek,
s a Kárpátok kis fálvaiban
itt szerte Jézuskák hevernek.”

(*Lászlóffy Aladár: Szentkép fatáblán*)

A vers kimondatlanul megcélzott igazságai egybevágóan a karácsonyi történettel. Maga a téli kép fenyegető, ám egyúttal reménykeltő is. Igaz, ez a remény sorssal dacoló, tipikusan magyar „csakazértis”. A karácsonyi hangulat nem ünnepi fényű, de a vers rejtett célzásai sejtetik, hogy „lesz még ünnep a világon”.

Egészen más világba vezet bennünket *Jékely Zoltán: Karácsonyi séta* című verse. A költemény látszólag csak címében „karácsonyi”, ám a megjelenített hangulat éppen ettől kap külön hangsúlyt, amit leginkább a vacogó bronzszobrocska „megajándékozása” hitelesít:

„Ha látnád, itt a tiszafák alatt
a fürdőző bronzfiúcska hogy vacog!
Valami bundát kéne vetni rá
s buksi fejére zöld kis kalapot.”

(Részlet)

A háború véget ért a világban, de nehezen gyógyulót sebeit a tél újra felfakasztotta. A béke, a megnyugvás iránti vágy jelképe a karácsony, a karácsony pedig a karácsonyfa. *Nadányi Zoltán* élénk varázsolja 69 évvel ezelőtti karácsonyfáját:

„Ha most lehajtott fejjel ülsz,
mert karácsonyfa sincs,
ablak felé kacsints,
attól egyszerre felderülsz.

A karácsonyfád ott ragyog
az ablak üvegén,
rakott fa, nem szegény,
hozott neked jeget, fagyot.”

(Részlet)

Nemcsak a karácsonyfa, hanem maga a tél is karácsonyi képzeteket kelt. *Babits* pasztellképe mesterien idézi meg a tél kedves, nyugalmas pillanatait, és a hirtelen felbuzgó, a világot magához ölelő ünnepi szeretet-érzést:

„Milyen furcsa füstünk árnya
a túlsó tető haván:
mintha távol emlék szállna
rokon szívbe tétován.
Ki gondolhat ránk e csöndben,
míg körülvált az hó?
Titkos lánc nyúl át a földön
összekötve aki jó.”

(*Halavány téli rajz* – részlet)

Szabó Lőrinc is beáll a festők közé. Ám ő hagyja, hogy maga a tél rajzolja tele mapáját. A téli rajzokban gyönyörködve veszi észre, hogy valami elhalványítja az ünnep fényét. Íme a kettősség, a kettős látás újabb bizonyítéka, amiről íráskom elején már szóltam. Egyúttal Madách karácsonyi látomása is fölsejlik:

„Szép volt a táj, a szó, hogy 'Havazik!', még ünnep, s volt szentünk, fűteni, fánk, mégis borzadtam tőle: emberek fagytak meg télen s éhes verebek.”

(*A tél rajzai* – részlet)

Karácsony nem lehetséges hagyományok nélkül. Ezek legkedvesebbje a betlehemezés. Sokakat meghihletett, ragadjunk hát ki közülük kettőt!

„Már várjuk őket, ahogy besötétül, karácsony el nem múlhatik enélkül. És kezdik is már gyenge cérnahanggal, fűjják, fűjják az ablakunk alatt, megostromolva a vén házfalat, fűjják nagy lelkesen: Mennyből az angyal...”

(*Nadányi Zoltán: Betlehemesek* – részlet)

Ugyanez az élmény prózában Tamási Áronnál: „Karácsony este lett. Az áradó örömben úgy ringott a völgyben a falu, mint a békesség tava. S a tóban egybegyűlt a tizenkét zsenge pásztor, mint tizenkét aranyhal. Elindultunk kövér örömmel, s miközben úsztunk a patyolat estében, felzengett szívünkben az ének. Szállott az ének, és zengedezve hirdette, hogy a betlehemi hírmadár a mi fálunkba is hullatott egy tollút. Hullatott egy tollút a kicsi nép ismeretlen falujába; és öröm nyugodott azon, ami hullt, és piros megemlékezés a szegények felől.

Igy énekeltünk, s haladtunk lassan a falu között, a fehér holdvilágon; s miközben haladtunk, imitt és amott is felzengett az örömnóta, s úgy világított valahány ének az éjszakában, mint a pászortűz lobogása.

A falu is megbolydult egészen. Megbolydult, mert a reménység öröme szállotta meg az embereket, s kisöpörte szívükből az esztendő gondjait. Csak éneket termelt a száj vagy jó szót. A vérből sem hullott indulat azon az este; hanem megnyugodva csörge-dezett a vér, akár Betlehemben a patak, minek a vizéből szelíden ittak a csordapásztorok gazdátlan juhait. A házak tetején a hó világított, bent a szobákban pedig szelíden a lámpa. S amikor valahonnét, úszva a holdvilágon, felhangzott az ének, leányocskák fűrkésztek az ablakon át, s úgy várták madaras szívvel a zengő sereget.

Megálltunk egy ház előtt, mely első volt a tervezetben. Lázár gazda lakott a házban, s volt neki egy lánya is, aki két bimbót a rózsabokorról már leszakított. Hát azon a kapun,

örömhír énekszóval, bátran bevonultunk, s még fent az ereszen is, az ajtó előtt, énekeltünk egyet. Amikor ezt sikeresen elfűjtük, hagyunk módosan egy kevés csendet, majd felsendült a külső beköszöntő hangja, mondván a megkívánt harsány hangon:

„Örülj és örvendezz, nemes házigazda: Kigyúlt a világnak Betlehem csillagja. Örülj és örvendezz, kedves háznak népe, Hogy ide vezérelt a csillagnak fénye.”

(*Karácsonyi pásztorocskák* – részlet)

Lám, lám! Karácsony táján a lírai hang nem csak a költészeté. A széppróza, akár a versfaragók és műveik, ugyancsak ezt a hangot igényli és tudja is magáénak. A zord tél felfokozza, kihangsúlyozza az ellentétet a születés szívmengető örömméretével szemben, amelynek hangadásához kizárólag a líraiság illik. Az sem véletlen, hogy prózairódmunk legálább olyan gazdag a karácsonyi hangulat megjelenítésében, mint a költészetünk. A magyar nyelv elvárja, hogy ne csak fájdalomban, de szívjószágban, örömméretben is lehessen része, mert képes rá, hogy ezeken a regisztereken is szövegeket indíton. A megszólalók egyenrangúak, sorrendet kötöttük egyedül csak az ábcé állíthat. Sokaságuk bemutatása kötetnyi kiterjedést igényelne, elégedjünk hát meg még egy példa felvil-

leg derengés lobogott, és az öregebbek már elindultak éjfél misére. Borsosék háza előtt halkították a szót, mert a Jóska gyerek, Isten tudja, megéri-e a reggelt...

A falu gondolatai puhán léptek Jóska mellé, és megsimogatták. De Jóska ezt nem érezte. Azott kis kezei fuldokolva verték a levegőt, szíve ijedten kapálódzott valami rém szorításában, és szája cserepes részében izzó lélegzet repkedett.

A harmadik harangszóra kitarult a templomajtó. Az öreg boltívek alatt az orgona bújni kezdett. A gyertyák lobogó fénye kavarogva szállt szét az ének szármán, aztán kitódult az ajtón, és a szelíd, meleg világosság szétáradt az éjszakában.

Ránevettek a csillagok, fellobbantak érintésére a házi tűzhelyek, és az erdő szélén üdögölő zúzmarás december is felkapta a fejét. A fény már a réten közeledett az erdő felé...

Fekete István novellája keserédes gyermekkori visszaemlékezés. A falu karácsonya a téma, ami lakói által mindig is közelebb állt a bibliai történethez, és szinte tálcán kínálta a párhuzamokat. Mint jelen esetben is, amikor egy kisfiú újjászületésének lehetünk tanúi. Mindezt az író mesteri nyelvtudása, gondolatossága öltözteti megmásíthatatlan, felejthetetlen ünnepi fénybe.

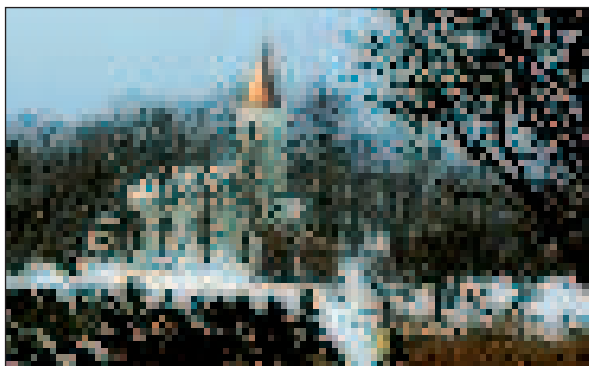
*

Az a világ azonban, amiben a fel-említett példák fogantak, végzetesen elmúlt. Felmerül a kérdés: Tamási Áron és Fekete István „tündéri realizmusa” után jöhet-e még valami más is, ami hasonló emelkedettséggel képes megragadni jelenünkben a karácsony múltó pillanatait. Erre a kérdésre azonban szinte lehetetlen válaszolni. Lehetetlen, mert látjuk, tapasztaljuk: a világ megváltozott. Bár a karácsonyi hagyomány rítusai évről évre továbbra is jelen vannak, a készítés az ünnepi áhítat átélésére alaposan megcsappant. Helyette (mellette) a *kifelé-élés* hangzavaros,

cirkuszi fényben bővelkedő válságjelei mutatkoznak. Annak ellenére, hogy a karácsony olyan örömnep, ami sohasem volt a hangos mulatozás, dárídózás alkalmá, sokkal inkább a bensőséges dallamoké, a gyertyafényé, a családhoz szorosan kapcsolódó már-már intím ünneplésé.

A ma embere azonban fél, retteg önmagától, fél mindenki mástól, és fél a karácsony hangulatától is, mert tudja, érzi, mit kellene tennie, ám mégsem teszi azt. Talán ezért nincs egyetlen olyan hangadó sem, aki a legbensőségesebb közös élmény eufóriáját kifejezhetné, aki kettős tükröt tartana elénk: egyfelől megnyugtató visszajelzést, másfelől követelő útmutatót ember-voltunk megtartásához.

Kár lenne, nagy kár, ha így volna igaz. Kár lenne a Karácsonyért, kár lenne mindannyinkért. ✱

A szerező fényképe

Ünnepi ragyogás (Vérteskozma)

lantásával, amihez ki-ki hozzáteheti a magáét.

Fekete István többek között a következőket írja a *Karácsonyi látogatók* című írásában: „Így jött el a karácsonyeste. Délután nagy lett a csend, mert hullt a hó, és az ünnep már a faluvégen volt, és csak arra várt, hogy az ablakszemek hívogatóan kinyíljanak.

Néha csengő csendült az utcán, néha kinyílt egy ajtó, s ilyenkor a fény kisurrant a háza, mely tiszta volt, puha, mint nagy ünnep arca.

Amikor elsőt harangoztak éjfél misére, elállt a hó. A harangzó halkán megverte az ablakokat, aztán kiszállt a határba. Végiglengett az utakon, megsimogatta a sóhajító nádat, és sokáig kerengett az erdő felett, hol fehér pompában álltak a fenyők, és hócsukros tobozkaikat szívesen odaadták volna valakinek.

Második harangszókor a falu már mozgolódni kezdett. A templom ablakaiban me-